

TÖRTÉNETI, NÉP- ÉS FÖLDRAJZI KÖNYVTAR.*)

Ez a címe a Szabó Ferencz által megindított hasznos és tudományos vállalatnak, melyből eddigelé már negyven vaskos kötet jelent meg, s a legtöbb fővárosi napilap és a «Századok» című folyóirat már többször igen dícsérőleg emlékezett meg róla. Nem tagadom, hogy az illető cikkek írói legcsekélyebbet is elmulasztottak volna a nevezett vállalatban napvilágot látott művek minél szélesebb körben való megismertetésére és terjesztésére, de mindnyájuk figyelmét kikerülte ama körülmény, hogy a vállalat főcélja és főérdeme egészen más, miként ők azt fölfogták. A vállalat érdemes megindítója ugyanis jelentékeny anyagi áldozatokkal és még nagyobb szellemi fáradsággal egészen új és csaknem teljesen ismeretlen világot ismertet meg a magyar történelmi és földrajzi irodalomnak leggyengébb oldalát képező balkán-félszigeti irodalom terén, — ez a tér az, melyen Szabó Ferenczet méltán mint úttörőt üdvözöljük.

Szabó Ferencz öt évvel ezelőtt kezdte meg ezen dícséretes és hasznos munkálkodását, valóban csodálkoznunk kell tehát, hogy ily rövid idő alatt oly sok becses munkával gazdagította a magyar könyvpiacon, mely bizony ugyancsak szűkölködött az ilyféle művekben. A magyar olvasó, ha tudni akart valamit a hazája multját, jelenét és jövőjét oly közelről érdeklő országokról, így pl.: Szerbiáról, Boszniáról, Ruméniáról, Bolgár-, Orosz- vagy Lengyelországról stb., kénytelen volt német, francia vagy másnyelvű könyvekhez nyúlni, ha pedig az illető nyelvekben nem volt jártas, úgy bármennyire érdeklődött egyik vagy másik ország története, népe, intézményei, irodalma iránt; vagy az említett országokról csaknem mindennap megjelenő hírlapi cikkekhez bármennyire is óhajtott volna bővebb felvilágosítást szerezni, mindez pium desiderium maradt reá nézve, — mert nem voltak olyan magyar könyvek, melyek e célznak megfelelték és vágyait kielégíthették volna. Ezen siralmas állapot ma már nem létezik többé. Szabó Ferencz önzetlen áldozatkészségének és fáradhatlan munkaszeretetének végre sikerült a nevezett célznak teljesen megfelelő, kitűnő munkák magyar nyelvre átültetése által az egész nagy olvasóközönségnek hozzáférhetővé tenni a szomszédos országok népeinek, természeti viszonyainak, irodalmának alapos és tüzetes megismerhetését. A kiadandó művek megválogatásában mindig a legnagyobb óvatossággal és tapintatossággal járt el; csakis olyan műveket fordítottatott le, melyek a külföldi irodalmakban is elismerést arattak és legalább egynéhány kiadást

*) Csapán olvasóink figyelmét kívánjuk e cikkecskével a kevéssé ismert vállalatra fölhívni. Szerk.

megérték. Például hozhatom fel a következőket: «Jireček, A bolgárok története» már öt nyelven látott napvilágot, ú. m. csehül, németül, bolgáruul és oroszul. «Ranke, A szerbek története» eddigelé hét kiadást ért, ú. m.: három németet, két oroszot, egy szerbet és egy magyart. «Klacić, Bosznia története» megvan horvátul, németül és magyarul. Az eredeti magyar munkák közül két kiadást értek meg: «Lázár, A törökök története» és «Réthy, Az oláh nyelv és nemzet megalakulása». Mindnyájan jól tudjuk, hogy a második kiadás dicsősége ugyancsak kevés magyar tudományos műnek jut ki. E vállalat megindításával különös hála kötelezte le Szabó Fer. a középiskolai tanárokat, kik történeti és földrajzi előadásaira ezen művekből igen alaposan készülhetnek elő, sőt egyes részleteket a tanulóknak is felolvashatnak belőlük, hogy a hazánkkal szomszédos és a magyar történelemben oly gyakran emlegetett országokról bővebb ismereteket szerezhessenek. Hiszen senki sem kívánhatja az illető tanároktól, hogy annyi nyelvet sajátítsanak el, a hány ezen hasznos munkák megértéséhez szükséges, tehát nagy jótéteménynek nevezhetjük azoknak a magyar irodalomba való átültetését.

A nyelvészet és irodalomtörténet az itt ismertetett vállalat kiadványaiból szintén tetemes hasznot húz. Mielőtt azonban ennek bővebb fejtegetésébe bocsátkoznám, szükségesnek tartom néhány sorban megemlíteni amaz okokat, melyek erre bírtak. Vessünk egy pillantást Magyarország történetére, azonnal látni fogjuk, hogy a magyar nemzet mai hazájában való letelepülése óta, — sőt már azelőtt is, folytonos érintkezésben állott az összes szláv nemzetekkel. Magyarország az egész középkoron át hatalmas és független államot képezett, a magyar hadak számtalanszor megfordultak Cseh-, Lengyel-, Orosz- és Bolgárországban, továbbá Szerbiában és Boszniában; cseh és lengyel királyok gyakran ültek a magyar trónon, viszont magyar származású fejedelmek is viselték a lengyel koronát. Mikor még nem létezett faji és nemzetiségi gyűlölet, a magyarok a szerbekkel, horvátokkal, bolgárokkal stb. együtt küzdöttek az európai műveltséget végveszélylyel fenyegető ozmán néparadat ellen. A magyar történelem legkimagaslóbb alakjai közt temérdek szerb, horvát, lengyel stb. származású férfút találhatunk. Mindeme és egyéb kölcsönös vonatkozások és viszonyok figyelembe vétele okvetlenül szükséges ama kétségbevonhatlan tény okainak megmagyarázására, hogy miért fordul elő a nevezett szláv nemzetek népköltészetében oly sok népdal, melyeknek hőseit hazánk történetének büszkeségei közé sorozzuk, csak így érthetjük meg, hogy miért írtak a XVI. és XVII. századbeli lengyel és horvát (raguzai) remekírók magyar királyokat dicsőítő színműveket és hősköltevényeket; azonban eltekintve mindettől, már magában véve is rendkívül hasznos és érdekes dolog a köztünk és körülöttünk élő szláv nemzetek irodalomtörténetének megismerése,

csak hogy nálunk sokkal többet foglalkoznak bármely más távoli nemzet irodalmával (pl. a svédde, spanyollal stb.).

Mindaddig tehát, míg az összes szláv nemzetek irodalomtörténetének alapos és tüzetes kézikönyve meg nem jelenik, addig még az egyes történeti vagy földrajzi művekben előforduló czikkekkel is be kell ér-nünk a nevezett irodalmak történetére nézve. Ez az, a miért a Szabó Ferencz-féle vállalat kiadványait nyelvészeink és irodalomtörténészeink figyelmébe legmelegebben ajánlhatom. A jelen folyóirat hasábjain fölhozott néhány példából azonnal látni fogjuk, hogy ezen művek mily sok becses nyelvészeti és irodalomtörténeti adatot tartalmaznak. Itt természetesen csak egy-két jelesebb munkát hozhatok föl mutatványul állításom bebizonyítására.

Ilyen jelesebb irodalmi termék: «Jireček, A bolgárok története», melynek kitünőségét a fentemlíttett körülmény (hogy t. i. már 5 nyelven jelent meg) eléggé világosan tanúsítja. Nyelvészeti és irodalomtörténeti adataiból lássuk a következőket. A IV. fejezetben a 107. lapon a régi trákok nyelvének a félsziget mai nyelveire gyakorolt hatásáról alapos fejtegetés köti le figyelmünket. A Balkánfélsziget összes nyelveiben találhatunk oly nyelvészeti sajátosságokat, melyek sem görög, sem rumén, sem szláv eredetűek, csak az albánban látszanak eredetieknek lenni, s minthogy ezen nyelv a félsziget legrégebb nyelve, ebből azon jogos következtetés vonható, hogy kétségtelenül egyik, az albánnal rokon elemből, azaz az ősbelföldi, most már kihalt trák-illir elemből származnak. Ezen elem képezi az alapot, mely a rajta nyugvó nyelvrétegeket mindenütt egyenlően áthatotta. Ilyen sajátosságok mindenekelőtt a jövő időnek képzése egy akarást kifejező igének az infinitívusszal való összekapcsolása által, — ez megvan a bolgárban, szerbben, albánban, új görögben, ruménben, holott a lengyel, cseh és orosz nyelveknek önálló jövő időjük van. Az infinitívus hiánya az albánban, új görögben és bolgárban, olykor a szerbben és ruménben is. A szó végéhez csatolt artikus (alb. bolg. rum.) és az «ъ» törött hangzónak túlsúlya a bolgár, albán és rumén nyelvekben. Ha valaki tud már valamely szláv nyelvet és azután tanul bolgáruul, azonnal feltűnik neki ama sok sajátosság, a melyek a többi szláv nyelvek egyikében sem lelhetők fel.

Nem kevésbé érdekes az V. fejezet, mely a bolgárok eredetéről, ősrégi nemzetiségéről és elszlávosodásáról szól. Hilferding a még el nem szlávosodott bolgárok nyelvét (t. i. a bolgár fejedelmek lajstromában előforduló néhány idegenszerű nem szláv szót) a magyarral akarja összehasonlítani, ezen kísérlete azonban nem mondható sikerültnek.

Sokkal fontosabb ezeknél a huszonhatodik fejezet, az «Ó-bolgár irodalom története», mely a 401-ik laptól a 424-ig terjed és egyszersmind magában foglalja az egyházi szláv nyelv eredetéről szóló és még

mindig eldöntetlen vita rövid történetét, megmagyarázza a kirillica és glagolica közti különbséget, előadja Konstantin és Metód szláv apostolok életrajzát, az ó-szláv nyelv terjedését és a többi szláv nyelvekre gyakorolt hatását. Ezután következik az ó-bolgár irodalom tulajdonképeni története, mely 893-tól 1393-ig, azaz a bolgár állami és nemzeti függetlenség elenyészéséig terjed. Ezen fejezettel kissé tüzetesebben kell foglalkoznunk. Hogy e két szláv apostol (Kirill és Metód) által használt nyelv melyik szláv népé volt, az az idők folyamán teljesen feledésbe ment; midőn tehát a jelen század elején ez iránt tudományos bűvárlatok kezdődtek, a tudósok között hosszas vita támadt. Még manapság is eltérők a vélemények az egyházi szláv nyelv hazája iránt. A sok vélemény közül legfontosabb Šafařík P. Józsefé és Miklosich Ferenczé. Šafařík 1837-ben és 1842-ben azt állította, hogy a szláv apostolok ama bolgár nyelvet használták föl, melyet otthon a Tesszalonikében tanultak és mely akkor t. i. a IX. században a félszigeten kívül a Dunától északra a mai Ruméniában, Erdélyben, továbbá Magyarország keleti részein egész a Tisza felső folyásáig, Egerig, Pestig használatban volt. 1858-ban Šafařík oda változtatta nézetét, hogy a szentírás lefordítása, minthogy Kocelnak a Balaton-tó melléki birodalmában a belföldiek közreműködésével történt, az ottan használatban volt pannoni szláv nyelvet tünteti föl. Miklosich szerint az ó-szláv nyelv a IX. század közepén a pannoni szlávok által használt nyelv. A magyar nyelvészetet is fölötte érdekli ezen kérdés, ugyanis mindnyájan jól tudjuk, hogy nyelvünkben mintegy ezer szláv kölcsönszó található.

Az ó-bolgár irodalom termékei túlnyomólag egyházi irányúak. Már Nagy Simon czár (kivel a magyaroknak sok bajuk volt a IX. század végén) lefordíttatta Aranyszájú Sz. János beszédeit. A tizedik században ezen egyházi irodalom két részre oszlik, ú. m. az igazhitűek és a bogomilok irodalmára. Nem az egyházi irodalom körébe tartozik ama számos arab, görög és hindu eredetű regeelbeszélés, melyeket a szlávok bolgár fordítások útján ismertek meg, ilyenek pl. Nagy Sándor élete, a trójai monda, Barlaam és Jozafat című papi regény stb. Igen különösnek találom a népek és nyelvek áttekintésében (XIII. sz.) föllelhető adatokat; ezen ó-bolgár nyelvemlék pl. a bolgárt a bivalyhoz, a szerbet a farkashoz hasonlítja; ugyanitt az albánok ábrázata hód-, az oláhoké pedig macskaábrázathoz hasonlítottatik. A történetírás terén Bolgárországban két «Világkrónika» keletkezett.

A bolgár állam haldoklása korában még egyszer hatalmas lendületet vett a bolgár irodalom, melynek élén Eutimij állott. A főváros (Trnovo) bevételét után (1393) a törökök teljesen véget vetettek a bolgárok nemzeti függetlenségének és önállóságának. A törökök megtelepedtek az országban, különösen a városokban, és a görög elem annyira

túlsúlyra került az egyházban, iskolában, köz- és családi életben, hogy a mult században művelt bolgár osztály nem is létezett, mert a ki egy kis műveltséget sajátított el, az megszűnt bolgár lenni. A görög püspökök a szláv liturgia helyett a görögöt hozták be, a tiszta bolgár városokban a görögösítést az iskolák mozdították elő. Ezen hellén mozgalom századunk elején érte el tetőpontját. A bolgár kéziratokat, melyeket háborútól, tűzvészről és rothadástól századokon át sikerült megmenteni, a görögök mindenütt elégették vagy más módon megsemmisítették; a legbrutálisabb önkény volt a trnovo-i régi pátriárkai könyvtár elégetése 1825-ben. Mindezen tényeket két fontos okból említem föl: először, mivel a bolgárok nemzeti újjáébredése nagyon sok hasonlóságot mutat föl a magyar nemzet újjászületésével, másodsor mivel a bolgárok nemzeti mozgalmában a legkiválóbb szerepet egy magyarországi születésű (de nem bolgár) férfiú játszotta, kinek neve a bolgároknál csaknem szent tiszteletben áll. Nincs egyetlen, legalább némileg művelt bolgár ember, ki őt ne ismerné. Ez a nagy-tibavai (Bereg megye) Venelin György volt.

A bolgár nemzet újjáébredését a 30-ik és 32-ik fejezet írja le. A legelső új bolgár művet Pajsy szerzetes 1762-ben írta, a legelső új bolgár nyomtatott könyvet pedig Sofronij vracai püspök 1806-ban adta ki. A bolgár nemzeti mozgalmakban nagy érdemeket szereztek a bukaresti bolgár kereskedők, kik saját költségükön számos népies könyvet adtak ki és sok helyen népies iskolákat alapítottak. Azonban ezek csak gyenge és elszigetelt kísérletek voltak, melyek csak akkor öltözték fel a határozott és erős mozgalom jellegét, midőn a bolgár nemzeti ügyet a magyarországi orosz származású Venelin György magáévé tette és a bolgárok újabb történetében fontos szerepet foglalt el. Venelin irodalmi működéséről és viszontagságos életéről e folyóiratban külön cikkben fogok megemlékezni; itt csupán még ama figyelemreméltó tényt akarom fölhozni, hogy Magyarország területén néhány oly férfiú látott napvilágot, kik a szláv nyelvészet, a cseh és szerb irodalmak terén legelőkelőbb helyet foglalnak el, sőt az egyik, t. i. Obradović Dositej (szül. Csákován, Temes megyében 1739-ben) az új szerb irodalom megalapítója volt. Nem csekélyebb állást foglalnak el az összes szláv nyelvészet úttörői közt és a cseh irodalom újjászületése terén: Dobrovzsky József (sz. Győrött 1753), Kollár János (szül. Mosócson, Túróc megyében 1793-ban) és Šafařík Pál József (sz. Feketepatakon, Gömör megyében 1795-ben). Méltán sorakozik ezek mellé Venelin György, ki a tudományos világ előtt Bolgárországot és a bolgár nemzetet mintegy újból fölfödözte.

Végül vessünk egy pillantást a 34. fejezetben tárgyalt új bolgár irodalomra. Bolgár könyveket leginkább csak külföldön nyomtattak, később bolgár földön is keletkeztek nyomdák, de az irodalmi tevékenység a török kormány üldözései miatt még mindig a hazán kívül össz-

pontosult; végre azonban itt is ütött a szabadulás órája és 1878 óta a legszebb reményekre jogosított törekvés fokozott erővel indult meg, úgy hogy a bolgárok néhány évtized alatt helyre fogják hozni mindazt, a mit saját hibájukon kívül századokon át a leggyászosabb elnyomattatás korában elmulasztottak.

Ranke Lipót, a XIX. század egyik legnagyobb történésze, 1828-ban ismerkedett meg a híres Kardžić Vukkal, kinek közlései és elbeszélései után adta ki 1829-ben a «Szerb szabadságharcz történetét», mely napjainkig már 7 kiadást ért. Ezen műben a szerb népköltészetről rövid, de annál alaposabb képet találunk, hiszen a délszláv népköltészet legavatottabb ismerője mondta azt tollba a hírneves szerzőnek. A szerb irodalom művelésében Crnagora fiai is részt vettek, sőt egy nevezetes költő is akadt köztük, Petrović Njeguš II. Péter (1813—51) személyében, kiről Schwarcz «Montenegro»-jában tanulságos részleteket olvashatunk. Ugyanezen műben a szerb szójárásokról, az irodalmi nyelv keletkezéséről stb. számos adatot lelhetünk.

A Balkánfélszigeten, szlávokon kívül görögök, rumének és albánok is laknak. Szabó Ferencz vállalata ezen népek történetét, nyelvét, irodalmát illetőleg is fölvilágosításokkal szolgál. Réthy Lászlónak «Az oláh nyelv és nemzet megalakulása» című munkáját eddig leginkább csak etnografiai, politikai és történeti szempontból ítélték meg, pedig nyelvészeti részletei ép oly becsesek, mint a többiek. Szerző a rumén nyelv alapos ismerője lévén, igen kitűnően és érdekesen adja elő a rumén nyelv keletkezésének és fejlődésének történetét, melylyel művének első öt fejezete foglalkozik. Ezen művet nemcsak a szakemberek, hanem a puszta szórakozást óhajtók és élvezettel olvashatják. Az első fejezet a rumén nyelvjárásokkal és a rumén nyelv latin elemeivel foglalkozik, mely utóbbiak fogalmak szerint csoportosíttatnak; ezekből látjuk, hogy a rumén nyelvben mily csekély hányadot képeznek a latin elemek. A második fejezet a rumén nyelvnek a többi román nyelvekhez való hasonlóságát tárgyalja és kétségbevonhatatlan érvekkel bizonyítja, hogy az a lingua rusticából származott, ép úgy mint a többi román nyelvek; ugyanitt azt is világosan szemünk elé tárja, hogy a rumén nyelv nem Dáciában alakult meg, hanem igenis az Adria partja körül, a Balkánfélsziget déli részén. A harmadik fejezetben az albán nyelvnek a ruménre gyakorolt befolyása, — melyről Jireček is megemlékszik, — jön tekintetbe; ezen hatás annyival is fontosabb, mivel a rumén nyelvnek nemcsak szókincsére, hanem alaktanára és mondatszerkezetére is vonatkozik. A negyedik és ötödik fejezetből kitűnik, hogy a szlávok sokkal nagyobb hatást gyakoroltak a rumén, mint a magyar nyelvre. A rumén nyelv összes kultur-szavai csaknem kivétel nélkül szláv eredetűek; természetesen ezen szláv elemeket az újabb rumén nyelvészek tűzzel-vassal

kiirtani igyekeznek és latin, olasz, francia szókkal helyettesítik azokat, úgy hogy ma már a népies nyelv egészen elűt az irodalmítól; ezen nyelvtisztítással vagyis eltorzítással a tizedik fejezet ismerteti meg bennünket. Mindezekből láthatjuk, hogy Réthy jeles munkája a nyelvészeket is nagy mértékben érdekelheti.

A Balkánfélszigeten egykor vezérszerepet játszott a görög nemzet, melynek egy része századunk első felében önállóságra tett szert. Az új görög királyság történetének rövid, de alapos kézikönyve is megjelent ezen kiadványok közt. A mű szerzője Schmeidler Károly két fejezetben tárgyalja a hellén nép középkori hanyatlását, nyelvének átalakulását, az új görög népköltészetet, a tudományos és szépirodalmat. Fallmerayernek elszlávosodási elméletét azzal igyekszik megdönteni, hogy az új görög nyelvben csak 129 szláv eredetű szó van. A VI. fejezetben a következő érdekes részletet olvashatjuk: «Az új hellének nyelve közelebb áll a régihez, mint a román nyelvek bármelyike a latinhoz, miért is alkalmas arra, hogy magát újjonnan kiegészítse, a szláv, olasz, török, albán, arab stb. idegen elemeket mindegyre kiválasztja, és kevésbé kevert nyelv, mint más újabb nyelvek». Csakhogy ezen «kiválasztás», ugyanazt jelenti, mint a ruméneknél a «purifikálás». Ezen szócsinálás és mesterséges kölcsönzés a hellének utódainál ugyanazt fogja eredményezni, mint a mit a ruménekről fentebb láttunk, hogy t. i. az irodalmi nyelv teljesen el fog űtni a közbeszédben használt nyelvtől. Az új-görög irodalom természetesen nagy lendületet vett az új görög királyság létrejötté óta. Csakhogy még mindig a külföldi minták és eszmék után indulnak; nemzeti jellegét legjobban megőrizte a népköltészet, mely azonban meg se közelíti a délszlávok remek népdalait.

Az itt felhozott néhány példából láthatjuk, hogy mennyi érdekességet és újat tartalmaznak ezen irodalmi vállalat kiadványai, melyek méltán hivatvák legalaposabban megismertetni a magyar olvasó közönséggel mindamaz országokat és népeket, melyekről eddigelé csak külföldi munkákból szerezhetett tájékozást; egész elfogulatlanul ajánlhatjuk ezen kiadványokat úgy a tanároknak, mint az ifjúságnak, úgy egyeseknek, mint a különféle tudományos és tanintézetek könyvtárainak nemcsak belső értékük, hanem még az ár tekintetében híres német könyveket is tetemesen fölülmúló olcsóságuk folytán is.*) Kivánjuk, hogy Szabó

*) Igy pl. Jireček, A bolgárok történetének német kiadása 5 frt, a magyaré ellenben csak 2 frt 50. — Történeti nép- és földrajzi könyvtár, kiadja Szabó Ferencz, német-eleméri (forontál m.) plébános. Az eddig megjelent művek: Dr. Holzwarth F. J. Világtörténete. A legújabb kor története. Európa története 1789—1815-ig. Jireček, A bolgárok története. Schmeidler, A görög királyság története. Réthy, Az oláh nyelv és nemzet

Ferencz, a magyar tudományos irodalom ezen lelkes és buzgó pártfogója, minél sikeresebben folytathassa hasznos működését.

SZAMOTA ISTVÁN.

HAZAI IRODALOM.

Dr. Schack Béla, Német olvasókönyv kereskedelmi középiskolák és akadémiák használatára. I. rész az alsó (I.) osztály számára. Pozsony, Budapest. Stampfel Károly. 1891.

Ritka iskolakönyvről mondhatjuk ma már, hogy érezhető hiányt pótol; a kereskedelmi iskolák azomban még ma is nem egy szak számára hijával vannak a számukra készült és az ezen iskolanem céljait tekintetbe vevő tankönyveknek.

A német nyelvet a keresk. iskola I. osztályában nem kezdjük elől-ről, hanem folytatjuk, a mit a tanulók részint a gimnázium III. és IV., részint a reáliskola első négy osztályában, vagy a polgári iskolában tanultak. S e nagyon is különböző készütségű tanulókat kell 3 év alatt annyira vinni, hogy németül értsenek, az iskola és a kereskedelem körébe vágó tárgyakról beszéljenek, s tudjanak kereskedelmi leveleket német nyelven gyorsan és könnyen fogalmazni. Ha ezeket a czélokat tartjuk szemünk előtt, természetes, hogy nem használhatjuk a másik két középiskola számára készült német nyelvi könyveket, melyek előtt czélul főleg az irodalmi készütség lebeg. Helyeselnünk kell tehát, hogy Schack megpróbálkozott egy német olvasókönyv szerkesztésével kizárólag a keresk. iskolák számára.

A szempontokat, a melyek szerint az olvasókönyv szerkesztésénél eljár, s melyeket az előszóban kifejt, csak helyeselnünk lehet. S igen szerencsés gondolat volt a könyvnek olyan berendezése, hogy az olvasmányok módszeres feldolgozására szolgáló anyagot, mint külön füzetet mellékelte az olvasókönyvhöz, a mit a tanuló otthon készülés közben kényelmesen használhat az illető olvasmány mellett, az iskolában azonban félre teszi.

Magát a művet két szempontból kell megbírálnom, az olvasmá-

megalakulása. Klaić, Bosznia története. Andrić, Montenegro története. Dr. Lázár Gy., A törökök története. Ranke L., A szerbek története. Hilferding, A szerbek és bolgárok története. Dr. Lázár Gy., Az orosz birodalom története stb. — Ezenkívül megjelennek még Schwarcz, Montenegro (utazás); Ebers, Egyiptom; Balbi, Általános földrajz stb.